

ТЕМАТИЧНА ГРУПА «СПОСОБИ ЗАРОБЛЯННЯ ГРОШЕЙ» ЯК ФРАЗЕОЛОГІЧНИЙ ФРАГМЕНТ ДІЙСНОСТІ В ПОЛЬСЬКІЙ, УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Г. В. Крайчинська

*Національний університет “Острозька Академія”, кафедра
лінгвістики, м. Острог, вул. Семінарська, 2*

Статтю присвячено опису функціонування нумізматичних фразеологічних одиниць на позначення способів заробляння грошей у польській, українській та англійській мовах, здійснено їх порівняльний аналіз.

Ключові слова: *варіант, синонім, компонент фразеологічної одиниці, нумізматична фразеологічна одиниця, родові назви грошових одиниць pieniądze, гроші, money, видова назва дрібної грошової одиниці grosz.*

Когнітивна лінгвістика, що домінує на сучасному етапі розвитку теорії мовознавства, дала поштовх до порівняльного дослідження лексичної системи мови, фразеологічної зокрема. Опис функціонування ФО у слов'янському та германському мовознавстві неодноразово ставав об'єктом аналізу багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (Н. Петрова, Л. Бондаренко, К. Секерська, В. Мокієнко, С. Бомба, Ю. Гурська, А. Пайдзінська та ін.). Широке розуміння фразеології дозволяє докладно проаналізувати важливий і складний фразеологічний фрагмент дійсності носіїв трьох мов. Запропонований у статті термін «нумізматична фразеологічна одиниця» (НФО) співвідноситься з уже функціонуючими термінами (флористична, біблійна, нумеративна, анімалістична, соматична, ономастична ФО та ін.).

Предметом нашого аналізу обрано польські НФО, які, за нашими даними, не були предметом спеціального опису у слов'янському мовознавстві. Метою статті є якнайповніше виявити і систематизувати корпус польських, українських та англійських НФО й описати їх функціональні особливості. Матеріалом послужили дані перекладних, тлумачних, фразеологічних та інших словників відповідних мов, залучено значний фактологічний матеріал, використовувались словники і енциклопедії Інтернет-ресурсу.

НФО тематичної групи на позначення способів заробляння грошей відбивають прагматичні знання носіїв трьох досліджуваних мов, дають оцінку нечесно зароблених грошових засобів, в них міститься цікава етнолінгвістична інформація, що стосується матеріального життя народу, як-от: гроші легко заробляються, багата людина збагачується без особливих зусиль; гроші легкодоступні, вистачить невеликого зусилля, щоб їх отримати; вміти легко заробляти гроші; нечесно зароблені гроші та

ін.

НФО пол. *bogatemu czart pieniądze przynosi*; укр. *багатому чорт гроші носить* “гроші легко заробляються, багата людина збагачується без особливих зусиль”. В основу прислів’я покладено стереотипний образ чорта як надприродної сили зла, що є одним із найрозовсюдженіших негативних персонажів стародавньої міфології та демонології християнської доби й співвідноситься з пеклом, де диявол має владу над грішними душами [2, 24]. Конкретизатор образного світосприйняття *чорт* не лише підсилює експресивність висловлювання, а й негативно його конотує. Тому цей образ у слов’янських мовах – це так званий універсальний експресив з негативною конотацією, незалежно від того, в якому контексті він уживається [8, 134-136]. Прислів’ям характеризують дуже багату людину, яка має постійне джерело прибутку. У цих прислів’ях міститься негативна оцінка мовця як елемент конотації. НФО англ. *take money hand over fist* “заробляти багато грошей без жодних труднощів” містить іншу образну основу.

Людину, яка успішно вирішує фінансові справи та збагачується без особливих зусиль, характеризують НФО пол. *pieniądze same (czasem) w garść / do skrzyń włożą; same pieniądze tu w rękę włożą; pieniądze same oknem włożą; pieniądze drzwiami i oknami płyną; pieniądze pracują na coś / na kogoś*; укр. *гроші працюють на когось*. Метафоричність як універсальний засіб переосмислення й категоризації світу, за допомогою якого передається пасивність людини, пов’язана з відображенням і осмисленням носіями мови оточуючої дійсності, посилює виразність вислову [7, 17]. Слова *garść, ręka, skrzynia* втрачають свої прямі значення і вживаються у значенні „значні міри місткості”. Процес цей пояснюється тим, що свідомість мовця пов’язує весь вираз з ідеєю, символом якої він є, і цей зв’язок примушує забути номінативне значення компонента ФО [6, 134].

Двозначні НФО *pieniądze leżą na ulicy; pieniądze na bruku rosą* утверджені мовною нормою у значенні “гроші легкодоступні, вистачить невеликого зусилля, щоб їх отримати”. Але якщо вони вживаються як побажання до дня народження або у зв’язку із урочистістю, то їх значення змінюється. Наприклад, у побажанні *życzę, żeby tu pieniądze na bruku rosły* НФО *pieniądze na bruku rosą* означає „вміти легко заробляти гроші”. Узагальнена назва грошових одиниць *pieniądze* може варіюватися з назвою коштовного металу (*złoto*), яким уособлюють значення „багатство” – *złoto leży na ulicy*. НФО укр. *гроші на дорозі не назбираєш; гроші на деревах не ростуть; гроші на полі не ростуть*; англ. *money doesn’t grow on trees; money for old rope; money for jam* зі значенням «легкий шлях заробляння грошей» мають багатшу образність.

Інформація, закодована у пейоративно забарвлених НФО пол. *cyganić pieniądze*; укр. *циганити гроші / грошей* “випросити гроші, а не заробити власною працею”, легко сприймається, оскільки в народному розумінні етнонім *cygan* має значення “той, хто говорить неправду, бреше; брехун, шарлатан”, а дієслово *cyganити/ cyganić* асоціюється зі

значенням “виманювати, випрошувати різними способами”. Синонімами НФО пол. *cyganić pieniądze*; укр. *циганити гроші / грошей* є стилістично нейтральні НФО: пол. *prosić pieniądze*; укр. *просити грошей*.

Подібну мотивацію, однак вищий ступінь експресивності, мають полісемічні НФО пол. *wyciągać (od kogoś) pieniądze; wydusić (z kogoś) pieniądze; obrać kogoś z pieniędzy*; укр. *вимагати / видушити / вимагати (з когось) гроші*, у семантиці яких міститься сема “примушувати когось давати гроші; часто просити; постійно просити”. Варіанти дієслівного типу цих полісемічних НФО є важливим стилістичним засобом мови, які представлені компонентами доконаного виду *вимагати / видушити / вимагати*, що передають узагальнене, завершене поняття дії. Варіантні дієслова дають можливість образно передати найтонші відтінки значення, охарактеризувати предмет, явище чи ситуацію, дати їм відповідну оцінку [11, 169-170]. НФО *wyciągać (od kogoś) pieniądze* функціонує з додатковою конотативною ознакою у значенні – “здобути за допомогою сили, наполегливості”, що не виходить за межі семантичної структури полісемічної НФО.

На сукупності загального досвіду мовного колективу і визнаної у ньому норми базується значення “нечесно зароблені гроші”, яке передають різноструктурні НФО, що містять об’єктивну оцінку результатів кваліфікативно-пізнавальної діяльності мовної спільноти: пол. *pieniądze wygrane – od szatana dane, grosz zarobiony – błogosławiony; pieniądze bez pracy pochodzą od diabła; z nacyganionych pieniędzy nie ma szczęścia; ten płakał, co pieniądze odbierał*.

На підсилення негативної оцінки НФО *pieniądze wygrane – od szatana dane, grosz zarobiony – błogosławiony; pieniądze bez pracy pochodzą od diabła* впливають компоненти *szatan / diabeł*, які у слов’янській міфології пов’язувалася зі злим духом [14, 125]. Негативний відтінок у значенні НФО *ten płakał, co pieniądze odbierał* “не підуть на користь” передають лексеми *plakać, odbierać*. Як аналоги цих польських НФО в українській мові функціонує НФО *зароблена копійка краще краденого карбованця*, семантична мотивація якої побудована на антонімічності лексем (*зароблений – крадений*) та на протиставленні назв грошових одиниць, одна з яких є багатократністю іншої (*копійка – карбованець*). В основу поняття “спосіб зароблення грошей” у цих НФО покладено різні назви грошових одиниць: у польській мові – узагальнену назву грошових одиниць *pieniądze*, в українській мові – конкретні назви *копійка, карбованець*, що мають узагальнене значення “гроші; матеріальні цінності”.

Культурно-історичний компонент значення є невід’ємною складовою для повноцінного розуміння соціально-історичної дійсності мовної спільноти. Він являє собою культурні стереотипи та асоціативні маркери лексики певного лінгвального середовища, необхідні для сприйняття вербальної дійсності [5, 230-235].

Дещо інше семантичне спрямування несуть НФО англ. *funny money, blood money, danger money*. Носії англійської мови, говорячи про

нечесно зароблені гроші, вживають НФО *funny money*, компонент *funny* “кумедний, забавний” повністю розчиняється у семантиці НФО “фальшиві, нечесно зароблені гроші”.

Деякі польські, українські та англійські НФО описуваної тематичної групи побудовані на етнолінгвістичній основі й відображають той самий факт реальності. Наприклад, відносні еквіваленти: пол. *żadnego śladu ani lica pieniędzy nie mają*; укр. *гроші не пахнуть; на грошах нема знаку, ким вони нажити*; англ. *money has no smell* “немає ніякого значення як зароблені гроші”. Проведене етимологічне дослідження доводить, що існує декілька версій їх походження. За однією з версій, автором вислову є Цицерон. Згідно з переказом, першоджерелом цього вислову є розмова римського імператора Веспасіана з сином Тітом з приводу запровадження податку на міські вбиральні. Початковий їх варіант *pieniądz nie cuchnie*, що означав “отримати мізерний прибуток”, набув широкого застосування і почав вживатися з позитивною конотацією “всякі гроші мають вартість, незалежно від того, яким чином вони зароблені”. За іншою версією, вислів *żadnego śladu ani lica pieniędzy nie mają* запозичений з латинської мови (лат. *peculia non olet*).

Носії сучасної польської мови використовують вислів *żadnego śladu ani lica pieniędzy nie mają* в декількох варіантах, знання яких має значення для піднесення мовної культури носіїв мови, оскільки урахування семантичних, емоційно-експресивних і стилістичних відтінків фразеологічних синонімів допоможе швидко віднайти саме ті мовні засоби, які найбільш точно та виразно передають зміст висловлюваного і які відповідають нормам сучасної літературної мови. Серед найчастіше варіантних висловів вживаються експресивно насичені: *ale te pieniądze, choć się od kloak biorą, nie śmierdzą; i moje pieniądze nie śmierdzą; pieniądze niczym nie trącą; pieniądze lica nie mają*. У деяких варіантах експресивність підсилюється заперечним займенником *żaden* і назвою найдрібнішої грошової одиниці *pieniądz*, вжитої в узагальненому значенні, наприклад: *(żaden) pieniądze nie śmierdzi*. Вислів може функціонувати у стверджувальній формі *każde pieniądze pachną*. Стрижневими компонентами варіантних висловів виступають вербальні компоненти *śmierdzieć, pachnąć*, вжиті у прямому й переосмисленому значеннях.

Дещо інша функціональна спрямованість НФО *a thief passes for a gentleman when stealing has made him rich*. В англійській картині світу “зłodій стає джентльменом, коли злодійство робить його багатим”.

На сторінках періодичної англійської преси останніх десятиліть часто трапляються НФО англійського походження *dirty money* “брудні гроші”; *money laundering* “відмивання брудних грошей”. В них закріплена відома носіям мови додаткова інформація “дії, спрямовані на легалізацію нелегально зароблених грошей”. Ці НФО скальковані польською та українською мовами: пол. *brudne pieniądze*; укр. *брудні гроші*; пол. *prac brudne pieniądze*; укр. *відмивати брудні гроші*. Їх популярність пов’язується з колами бізнесу, які не хещують нечесними способами збагачення. Ці НФО мають широку сферу застосування, вживаючись зі

значенням “гроші з нелегальних джерел; гроші, зароблені нечесною працею”.

Функціонування НФО пол. *brudne pieniądze*; укр. *брудні гроші*; англ. *dirty money* побудоване на переосмисленні та взаємодії значень полісемічних лексем *dirty/ брудний/ brudny*: 1) “такий, на поверхні якого знаходиться бруд, нечистий”; 2) “такий, який своїм кольором справляє враження нечистого”; 3) “нечистий морально, непристойний”. Асоціативні зв’язки, на основі яких побудована образність НФО в описуваних мовах, цілком збігаються [3, 31-35].

У зібраному нами дидактичному матеріалі лише одна НФО описуваної групи вживається для характеристики людини, яка живе за рахунок крадіжки – *kupić bez pieniędzy* зі значенням “вкрасти”. Його семантика ґрунтується на суперечності, закладеній у прямих значеннях слів-компонентів. Значення вербального компонента *kupić*, відомого носіям мови як “набути щось за певну ціну, оплату”, протиставляється значенню словосполучення *bez pieniędzy*, що й визначає пейоративність вислову.

Двокомпонентні НФО пол. *nabrać pieniędzy*; укр. *набрати(ся) грошей* “збагатитися нечесним шляхом”, характеризують людину, яка, користуючись можливістю або зловживаючи керівною посадою, незаконно присвоїла собі значну суму грошей. Семантика НФО фокусується на значенні пейоративно забарвлених дієслівних компонентів *nabrać / набрати(ся)* “взяти у великій кількості; здобути; використати когось або щось для отримання матеріальної вигоди”, які свідчать про відношення носіїв мови до ситуації.

Фразеологічна репрезентація негативного ставлення до грошей, зароблених нечесним шляхом, реалізується варіантно-синонімічним рядом польських прислів’їв *jeden grosz niesprawiedliwy dziesięć sprawiedliwych wytrąci; jeden cudzy grosz dziesięć swoich wyciąga; nie łap cudzych groszy zdrabnie, bo cudzy grosz wszystko skradnie; grosz nieprawnie wzięty dziesięć wyprowadzi*. Прислів’я мають дидактичне спрямування “у суспільстві цінуються гроші, зароблені власною працею” й “володіють необмеженими можливостями ситуативного вживання” [6, 133]. Прислів’я функціонують з додатковою семантичною ознакою “нечесно зароблені гроші”, “від нечесно зароблених грошей не буде матеріальної користі”. Смилова ознака “несправедливо зароблені гроші” передається компонентами *niesprawiedliwy; cudzy* та словосполученнями *źle nabyty; nieprawnie wzięty*. Семантична ознака “розміри матеріальної шкоди” передається словосполученнями *dziesięć sprawiedliwych wytrąci; dziesięć swoich wyciąga; wszystko skradnie; dziesięć wyprowadzi*. Прислів’я характеризуються вживанням текстуальних антонімів *cudzy–swój, niesprawiedliwy–sprawiedliwy*, які виконують функцію виразників ідіоматичних значень “зароблені–незароблені власною працею”.

На семантичну мотивацію прислів’їв впливає протиставлення числівників різних розрядів *один, десять, сто*, які посилюють кількісну

характеристику і образно передають багатократність матеріальної шкоди. Синонімічним до описаних прислів'їв є дещо застарілий вислів-застереження *grosz nie zapracowany uboży wielkie pany, a szeląg ukrzywdzony wyprowadzi / wyprowadza miliony*, значення якого "несправедливо зароблені великі гроші можуть стати причиною значних матеріальних затрат або зубожіння". Близьке значення в українській мові реалізує НФО *легкі гроші / легка коніюка*, що має значення "нетрудові гроші".

Компаративи дидактичного спрямування *lepszy grosz / cent zarobiony niż dwa darowane; więcej wart grosz zarobiony niż dukat ukradziony* теж належать до цієї тематичної групи. Їхній синонім *wielka różnica między groszem zapracowanym, a lekko przyszłym* виступає як засіб уточнення, виділення та деталізації інформації «чесно зароблені гроші». Їх мотивація базується на значенні антонімічних діеприкетних пар *zarobiony–darowany; zarobiony–ukradziony; zarobiony–darowany; zapracowany–przyszły*, на кількісних відношеннях, що передаються переносним значенням назв грошових компонентів різної вартості – *grosz, dukat* та кількісними числівниками один, два у нумізматичному компаративі *lepszy grosz / cent zarobiony niż dwa darowane*. Реаліі-назви грошових одиниць *grosz, dukat, koniūka, cent*, покладені в основу НФО, не втрачають віднесеність з номінативним значенням, в них мовцями закодовано знання етимології, оцінка, конотація, що є результатом переосмислення певних мовленнєвих ситуацій.

Інша просторічна НФО *cudzy grosz bokiem wylezie* мотивований ад'єктивним компонентом *cudzy* – "не свій" та розмовною НФО *bokiem wyleźć* – "не принести користі; не піти на користь", де назва дрібної грошової одиниці *grosz* втрачає своє пряме значення і позначає "гроші, багатство взагалі". Українська НФО *трудоцяца коніюка годує довіку* є лаконічнішою, оскільки базується на глибшому філософському осмисленні.

Отже, у статті на матеріалі трьох мов, англійської, польської та української зроблено спробу проаналізувати функціонування НФО на позначення способів заробляння грошей з позицій когнітивного підходу до опису мовних явищ. Проведене дослідження дозволило визначити корпус НФО даної тематичної групи, описати їх функціонування, виявити конотативні відтінки, які широко використовуються їх носіями в різних мовленнєвих ситуація.

Назви грошових компонентів *pieniądze, гроші, money, grosz* в основному мають узагальнене значення "гроші; всі наявні грошові та матеріальні засоби". В окремих НФО видова назва грошового компоненту *grosz*, втрачаючи предметну віднесеність, вживається у переносному значенні, уособлюючи загальне поняття достатку і, виконуючи узагальнену функцію, має значення "грошова одиниця будь-якого порядку, матеріальні цінності, багатство".

Здійснений опис польських, українських та англійських НФО на позначення способів заробляння грошей не вичерпує порушеної про-

блематики й намічає ряд перспектив щодо подальших розвідок, котрі вбачаємо в широкому розвитку порівняльних досліджень зі слов'янської та германської фразеології та в укладанні польсько-українсько-англійського, українсько-польсько-англійського тематичних словників.

Література

1. *Васильева Л.* Краткость – душа остроумия. Английские пословицы, поговорки, крылатые выражения. – М: ЗАО Центрполиграф, 2004. – 350с.
2. *Бабич Н.Д.* Фразеологічні одиниці із словами числового значення в українській мові // Питання фразеології східнослов'янських мов. – Київ, 1972. – 40 с.
3. *Дубенко О.Ю.* Порівняльна стилістика англійської та української мов.– Вінниця: Нова Книга, 2005. – 224 с.
4. *Зорівчак Р.П.* Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (На матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою). – Львів: Вища школа, 1983. – 175 с.
5. *Кісь Р.* Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). – Львів: Літопис, 2002. – 304с.
6. *Никитина Т.* Современное состояние семантики паремий: пословица // *Język. Człowiek. Dyskurs.* / Red. naukowa M.Horody, W.Mokijenko, Szczecin: Print Group, 2007. – 639 s.
7. *Телия В.Н.* Экспрессивность как проявление субъективного фактора в языке и ее прагматическая ориентация // Человеческий фактор в языкею. Языковые механизмы экспрессивности. – М.: Наука, 1981.– С. 5-35.
8. *Чабаненко В.А.* Асоціація як універсальний чинник мовного розвитку // Мовознавство. – 2005. – № 3–4. – С. 132-137.
9. *Kuskovskaya S.* English Proverbs and Sayings. – Minsk: Vysheishaya Shkola Publishers, 1987. – 253 с.
10. *Mańczak-Wohlfeld E.* Tendencje rozwojowe współczesnych zapożyczeń angielskich w języku polskim. – Kraków: Universitas, 1995. – 97 s.
11. *Pajdzińska A.* Znaczenie związku frazeologicznego // Poznańskie Spotkanie Językoznawcze. / Pod. red. Z. Krażyńskiej i Z. Zagórskiego.– Poznań, 1996. – Т. 1. S. 168–173.
12. *Słownik języka polskiego: T. 1–11.* / Pod red. W.Doroszewskiego. – Warszawa: Wiedza Powszechna, 1958–1969.
13. *Spears Richard A.* NTC's Thematic Dictionary of American Idioms. – McGraw Hill, 1998. – 419 p.
14. *Wielki słownik frazeologiczny PWN z przysłowiami* / Pod red. A. Kłosińskiej, E. Sobol, A. Stankiewicz. – Warszawa: PWN, 2005. – 840s.
15. <http://idioms.thefreedictionary.com/>
16. <http://dictionary.cambridge.org>
17. <http://www.ets.ru/udict-e-r-sentence-r.htm>
18. <http://www.amazon.com/American-Heritage-Dictionary-Idioms/>
19. <http://mirslovarei.com>

20. <http://dic.academic.ru>

*Стаття надійшла до редакційної колегії 18.12.2009 р.
Рекомендовано до друку канд. філол. наук, доцентом Худолієм А.Я.*

**A THEMATIC GROUP IS «METHODS OF EARNING OF MONEY»
HOW THE PHRASEOLOGICAL FRAGMENT OF REALITY IS
IN POLISH, UKRAINIAN AND ENGLISH LANGUAGES**

G. V. Kraychynska

*National university "Ostrog Academy", department of linguistics,
2, Seminar street, Ostrog*

The article is devoted to the description of the numismatic phraseological units in Polish, Ukrainian and English languages, their functional analysis is made.

Key words: *variant, synonym, component PU, numismatic PU, general name of monetary unit pieniądze, зповни, money, name of monetary kind unit grosz.*